

NUCCIO ORDINE

ELS HOMES
NO SÓN ILLES

ELS CLÀSSICS
ENS AJUDEN A VIURE

TRADUCCIÓ DE L'ITALIÀ
DE JORDI BAYOD

BARCELONA 2022

QUADERNS CREMA

TÍTOL ORIGINAL *Gli uomini non sono isole*

Publicat per

QUADERNS CREMA

Muntaner, 462 - 08006 Barcelona
Tel. 934 144 906 - Fax. 934 636 956
correu@quadernscrema.com
www.quadernscrema.com

© 2018 by Nuccio Ordine

© de la traducció, 2022 by Jordi Bayod Brau

© de les il·lustracions de la pàgina 91, 2018

by Hereus d'Antoine de Saint-Exupéry

© d'aquesta edició, 2022 by Quaderns Crema, S. A.

Drets exclusius d'edició en llengua catalana:
Quaderns Crema, S. A.

Il·lustració de la coberta de Leonard Beard

ISBN: 978-84-7727-667-8

DIPÒSIT LEGAL: B. 15 632-2022

AIGUADEVIDRE *Gràfica*
QUADERNS CREMA *Composició*
ROMANYÀ-VALLS *Impressió i relligat*

PRIMERA EDICIÓ *octubre de 2022*

Sota les sancions establertes per les lleis,
queden rigorosament prohibides, sense l'autorització
per escrit dels titulars del copyright, la reproducció total o
parcial d'aquesta obra per qualsevol mitjà o procediment mecànic
o electrònic, actual o futur—inclouent-hi les fotocòpies i la difusió
a través d'Internet—, i la distribució d'exemplars d'aquesta
edició mitjançant lloguer o préstec públics.

TAULA

<i>Introducció. Viure per als altres: literatura i solidaritat humana</i>	11
1. John Donne: «Cap home és una illa»	11
2. Francis Bacon: la imatge insular i el tema de la bondat	15
3. <i>Les ones</i> de Virginia Woolf: «Jo no crec en la separació. Les persones no som individuals» (la humanitat-oceà i l'individu-ona)	23
4. Sèneca i Ciceró: viure per als altres	36
5. <i>El jardí de les roses</i> de Sa'di de Xiraz: «Tots som membres d'un sol cos»	39
6. Montaigne: «Considero tots els homes els meus compatriotes»	41
7. William Shakespeare: la follia sàvia del silè rei Lear, els «pobres desemparats», les desigualtats i «un cel més just»	51
8. Xavier de Maistre: «Una multitud de dissortats» en el <i>Viatge al voltant de la meua cambra</i>	61
9. <i>¿Què fer?</i> de Tolstoi: «Posar-se al servei del proïsme i del bé col·lectiu de la humanitat»	69
10. Saint-Exupéry: aprendre a «veure amb el cor» per conèixer el «valor de la felicitat»	74
11. Una conclusió per no concloure	93
<i>Bibliografia</i>	94

ELS HOMES NO SÓN ILLES

<i>Sàtires</i> , Ludovico Ariosto	105
Renunciar als privilegis per conservar la llibertat	
<i>La metafísica</i> , Aristòtil	109
El coneixement no pot estar sotmès al profit	

<i>Nova Atlàntida</i> , Francis Bacon	112
Advertiment contra l'home que cobra «salari doble»	
«El jardí de senders que es bifurquen», Jorge Luis Borges	115
La naturalesa plural del temps entre ciència i literatura	
<i>L'òpera dels tres rals</i> , Bertolt Brecht	118
¿Es millor fundar un banc o robar-lo?	
<i>Expulsió de la bèstia triomfant</i> , Giordano Bruno	121
La religió serveix per unir l'home a l'home	
<i>Els Lusíades</i> , Luís Vaz de Camões	124
Si els governants roben el «bé públic»	
«No és rei qui té un regne, sinó qui sap regnar», Tommaso Campanella	128
No és la corona el que fa un rei	
«Carta a Louis Germain», Albert Camus	132
Quan un mestre et canvia la vida	
<i>Contra el llibel de Calví</i> , Sébastien Castellion	136
No és defensa una doctrina matant un home	
«Fuga de la mort», Paul Celan	138
Una tomba entre els núvols i la llet que es converteix en verí	
<i>L'orador</i> , Marc Tuli Ciceró	141
La negligència diligent: entre retòrica i cosmètica	
<i>El cor de les tenebres</i> , Joseph Conrad	144
Un viatge a les tenebres de la barbàrie	
<i>Infern</i> , Dante Alighieri	147
Llegir un llibre pot canviar la vida	
<i>Galateu</i> , Giovanni della Casa	150
El conformisme promou l'èxit	
<i>Els virreis</i> , Federico de Roberto	152
Ara que Itàlia està feta... fem els nostres negocis	
«Cap fragata», Emily Dickinson	156
El viatge més bell és la lectura	

<i>Suplement al Viatge de Bougainville</i> , Denis Diderot	158
¿Podem jurar fidelitat eterna al matrimoni?	
<i>Meditacions en temps de crisi</i> , John Donne	161
Cap home és una illa	
«Les antiguitats de Roma», Joachim Du Bellay	164
Fins i tot la ciutat eterna s'esfondra	
<i>Quatre quartets</i> , T. S. Eliot	167
Tot inici és un final. Tot final, un inici	
<i>Lament de la pau</i> , Erasme de Rotterdam	170
Qui cerca el bé comú ha de promoure la pau	
<i>Carta a Cristina de Lorena</i> , Galileo Galilei	173
La ciència no s'estudia en els llibres sagrats	
<i>Encomi d'Helena</i> , Gòrgies	176
Les paraules com a instrument de vida i de mort	
«Odio els indiferents», Antonio Gramsci	179
Viure és prendre partit	
<i>El vell i la mar</i> , Ernest Hemingway	182
La fortuna no es compra, es conquereix	
<i>Siddharta</i> , Hermann Hesse	184
Només qui cerca entén l'essència de la vida	
<i>Casa de nines</i> , Henrik Ibsen	187
Quan la dona nina es rebel·la	
<i>La servitud voluntària</i> , Étienne de La Boétie	190
La clau de la llibertat és a les mans dels esclaus	
<i>La princesa de Clèves</i> , madame de Lafayette	193
La «curiositat impertinent» i la veritat també poden matar	
<i>Brevíssima relació de la destrucció de les Índies</i> , Bartolomé de Las Casas	200
Les matances dels «conquistadores» en el nou món	
<i>Nathan el Savi</i> , Gotthold Ephraim Lessing	203
La tirania de l'anell únic i la tolerància religiosa	
<i>Alexandre o el fals profeta</i> , Lluccià de Samòsata	207
Els trucs dels impostors emmascarats com a profetes	

<i>Viatge al voltant de la meua cambra</i> , Xavier de Maistre	211
Viatjar amb els ulls de la imaginació	
<i>Consells per a la formació d'una biblioteca</i> , Gabriel Naudé	214
L'enquadernació i el preu no fan el llibre	
<i>Aurora. Pensaments sobre els prejudicis morals</i> , Friedrich Nietzsche	217
Elogi de la filologia i de la lentitud	
<i>Pensaments</i> , Blaise Pascal	220
¿Des de quin punt de vista podem contemplar l'infinit?	
«Les cartes familiars», Francesco Petrarca	223
La lectura requereix sempre silenci i esforç	
<i>El Satiricó</i> , Petroni	226
La vàlua dels éssers humans no es mesura amb els diners	
<i>La música</i> , Plutarc	229
La música i la cultura són més poderoses que les armes	
«Teseu», Plutarc	232
La identitat no és mai estàtica, sinó osmosi entre l'idèntic i el divers	
<i>Cartes a un poeta jove</i> , Rainer Maria Rilke	235
No pas el «fàcil», sinó només el «difícil», ens ajuda a conèixer	
<i>El gall d'or</i> , Juan Rulfo	238
Els diners no fan la felicitat	
<i>Cants</i> , Safo	241
Eros i els símptomes del mal d'amor	
«Sobre la funció de la Inquisició», Paolo Sarpi	244
Les flames poden cremar els llibres, però no les paraules	
<i>Lletres a Lucili</i> , Sèneca	247
Per entendre un home cal mirar-lo despullat	
<i>El rei Lear</i> , William Shakespeare	250
Només la ceguesa permet de veure-ho tot	
<i>Defensa de la poesia</i> , Philip Sidney	253
La diferència entre poetes i versificadors	

<i>El jardí dels cirerers</i> , Anton Txékhov	256
En el teatre i en la vida no existeix l'absolut	
«Sobre la ment heroica», Giambattista Vico	259
La saviesa al servei de la felicitat del gènere humà	
<i>Les ones</i> , Virginia Woolf	263
L'individu és a la humanitat el que l'onada és a l'oceà	
<i>Les fonts</i>	267
<i>Agraïments</i>	275
<i>Índex de noms</i>	277

Suum cuique tribuere.

A Giulio Ferroni, ara per abans.

INTRODUCCIÓ

VIURE PER ALS ALTRES:
LITERATURA I SOLIDARITAT
HUMANA

Faig dir als altres el que jo no sé dir tan bé,
de vegades per la feblesa del meu llenguatge,
de vegades per la feblesa del meu judici.

MICHEL DE MONTAIGNE

I. JOHN DONNE: «CAP HOME ÉS UNA ILLA»

Cap home és una illa, complet en si mateix; tot home és un bocí del continent, una part de l'oceà. Si el mar s'endú una porció de terra, tot Europa minva, tant li fa si és un promontori, el casal d'un bon amic o el teu. La mort de qualsevol home m'afebleix perquè formo part de la humanitat. Per tant, no preguntis mai per qui toquen les campanes: toquen per tu.

Dec a la bellíssima imatge de John Donne el títol d'aquesta «petita biblioteca ideal». Seguint el model de *Clàssics per a la vida*, he aplegat un nou recull de citacions i de comentaris breus. Tampoc en aquest cas no he triat els clàssics en funció d'un «cànon», sinó que, com vaig fer en el volum precedent, he seleccionat els textos pensant sempre en els interessos dels meus estudiants, en les lectures (i relectures) casuals que anava fent o en temes candents suggerits per l'actualitat. L'absència, per exemple, de Dante i Petrarca a *Clàssics per a la vida* era purament casual, de la mateixa manera que casual és la seva presència en aquest volum. El

mateix discurs és aplicable a d'altres grans autors. Lluny de tota preocupació classificatòria (els «cànons» impliquen paràmetres rígids, formats per inclusions i exclusions, criteris i regles, normes i plantilles, que excedeixen l'horitzó d'aquest llibre), he intentat triar una vegada més aquells fragments dels clàssics susceptibles de despertar un viu interès i d'animar el lector a fer-se amb l'obra en la seva integritat. Ho he dit i ho he escrit moltes vegades: les «antologies» no serveixen per a res si no conviden a abraçar integralment els textos dels quals reproduïxen passatges o fragments.

L'opció d'evocar la imatge insular de John Donne en el títol no és casual. Tothom pot veure el que a hores d'ara s'esdevé a Europa i al món: es construeixen murs, s'aixequen barreres, s'instal·len centenars de quilòmetres de filferro espinós, amb l'objectiu despietat de barrar el pas a una humanitat pobre i sofrent que, posant la seva vida en risc, intenta escapar de la guerra, de la fam, dels turments de les dictadures i del fanatisme religiós. Milers i milers de persones sense veu, privades de tota dignitat humana, desafien l'aridesa dels deserts, l'onatge del mar i les muntanyes nevades, a la cerca desesperada d'un refugi, d'un lloc segur, d'un aixopluc en el qual poder conrear l'esperança d'un futur decorós. La Mediterrània—que durant segles havia afavorit els intercanvis de mercaderies, llengües, cultes, obres d'art, manuscrits i cultures—s'ha convertit, en els últims anys, en un fèretre líquid, en el qual reposen milers de cadàvers de migrants adults i de nens innocents. Avui dia el Mare Nostrum—però el mateix discurs val per a qualsevol extensió d'aigua, dolça o salada—continua sent percebut, pels partits xenòfobs europeus, com una frontera natural, i no pas com una oportunitat per facilitar passatges i comunicacions d'un territori a l'altre.

En aquest context brutal, la bellíssima reflexió de Donne

—recollida a *Devotions upon Emergent Occasions* ('Meditacions en temps de crisi'; 1624)—ens recorda valors que avui dia semblen oblidats. La llarga malaltia i l'experiència del dolor es converteixen per a l'autor en una oportunitat extraordinària per interrogar-se sobre el misteri de la mort i sobre el lloc que correspon als simples individus en la humanitat. Empresonat al llit («Ajagut en aquest llit, els meus febles tendons són grillons, i els fins llençols portes fèrries que es tanquen sobre meu»; III, p. 18), el poeta anglès sent el so de les campanes i pensa de seguida en la desaparició d'un veí («Aquestes campanes no poden anunciar el funeral de ningú que jo no hagi conegut, o que no fos el meu veí»; XVI, p. 106). Però la «mort de l'altre»—relatada en la meditació dissetena, que es titula «Nunc lento sonitu dicunt, morieris» ('Aquesta campana que ara sona dolçament per un altre em diu: tu també moriràs')—no es transforma només en una oportunitat per reflexionar sobre la pròpia mort. Esdevé també una valuosa oportunitat per entendre que els éssers humans estan lligats els uns amb els altres i que la vida de cada individu és part de la nostra: «Cap home és una illa, complet en si mateix; tot home és un bocí del continent, una part de l'oceà». La metàfora geogràfica ens fa «veure» allò que no arribem a percebre en el remolí de l'egoisme quotidià: que cada «home, és a dir un món, és totes les coses del món», de la mateixa manera que tota porció simple d'un continent és aquell continent (p. 109). És per això que la mort «de qualsevol home m'afebleix»: perquè cadascun de nosaltres «form[a] part de la humanitat», perquè som múltiples petites tesselles d'un tot únic. Així, quan sentim ressonar la campana, prenem consciència que una part de nosaltres ens ha deixat i que ara aquella campana sona també per qui resta («Per tant, no preguntis mai per qui toquen les campanes: toquen per tu»). La

meditació sobre la malaltia i sobre la mort es transforma, amb la negació de l'home illa, en un himne a la fraternitat, en un elogi a la humanitat concebuda com l'encreuament inexplicable d'una multitud de vides.

Una imatge d'humanitat diametralment oposada a aquella egoista i violenta que domina en les campanyes electorals a Europa i als Estats Units. Al crit d'un mateix eslògan guarnit amb salses diverses («*America first*», «*La France d'abord*», «*Prima gli Italiani*» o «*Brasil acima de tudo*», només per posar alguns exemples), grups de polítics armats d'un cinisme desprietat han fundat partits d'èxit amb un objectiu únic: valdre's de la indignació i els sofriments de les classes menys acomodades per fomentar la guerra d'uns pobres (els qui han pagat i paguen durament aquests anys de crisi) contra uns altres (els migrants que busquen desesperadament un futur en els països més rics). Les dades ofertes per l'ONG britànica Oxfam, amb motiu de l'últim World Economic Forum de Davos, són impressionants: l'u per cent de la població mundial controla el vuitanta-dos per cent de l'increment de riquesa net. Un creixement terrible de les desigualtats que no justifica l'estratègia del rigor que empobreix la classe mitjana i condemna a la indigència les famílies més humils. És immoral que polítics europeus (alguns dels quals han afavorit la transformació dels seus països en atractius paradisos fiscals!) exigeixin el pagament del deute a un pobre pensionista grec, italià o espanyol i deixin lliures les grans multinacionals (Amazon, Google, Apple, etcètera) per enriquir-se sense haver de pagar impostos en els estats en els quals ingressen milers de milions d'euros. Així com és immoral promulgar «reformes» que, en nom de la «modernitat» i de la mobilitat del treball, soscaven gradualment la dignitat dels treballadors i tot «dret a tenir drets» (reprenc aquí una feliç expressió encunyada

per Hannah Arendt i relançada per Stefano Rodotà). N'hi ha prou a recórrer els *curricula* de molts dirigents destacats que operen en el Parlament i en les sales de comandaments de la Unió Europea, per entendre els seus lligams íntims amb bancs influents, financeres poderoses, grans multinacionals o reputades societats de *rating*. Davant el creixement exponencial de l'evasió fiscal i de la corrupció, és difícil imaginar un futur per a aquesta Europa al servei dels potentats econòmics que no comporti conflictes humans i socials molt perillosos.

2. FRANCIS BACON: LA IMATGE INSULAR I EL TEMA DE LA BONDAT

Les *Devotions upon Emergent Occasions* de John Donne van obtenir un èxit immediat. En el decurs d'uns pocs anys, en vida de l'autor, es compten dues edicions el 1624, dues més el 1626 i una el 1627.

Tanmateix, entre les reaccions immediates a la publicació de les *Devotions*, la més important al meu parer va ser certament la de sir Francis Bacon. En efecte, en l'edició ampliada dels seus *Assaigs*, apareguda l'any 1625, el filòsof anglès reprèn la imatge de la insularitat en els passatges finals de la reflexió titulada «Sobre la bondat i sobre la bondat natural». Les dates parlen clar: mentre que en la primera redacció d'aquest assaig dedicat al tema de la bondat (present en la segona edició del 1612) no hi ha cap al·lusió a la metàfora insular, en la tercera edició, del 1625 (un any després de la impressió de les *Devotions*), es fa, en canvi, evident l'eco de la dissetena meditació de Donne.

En aquestes pàgines, Bacon reflexiona sobre la idea de la bondat, amb el propòsit d'oferir-ne una definició:

Prenc bonesa en aquest sentit: la impulsada pel bé dels homes, que és allò que els grecs anomenen filantropia: el mot *humanitat*, així com corre, és una mica massa lleu per a expressar aquell sentit. Bonesa anomeno el costum, i bonesa natural la inclinació. Aquesta, de totes les virtuts i dignitats de l'esperit, és la més gran, com caràcter que és de la Divinitat; i sense ella l'home és una cosa mesquina, malèfica, trafegosa, no pas millor que una mena de cuca. La bonesa correspon a la virtut teològica dita caritat, i no pot incórrer en excés, però sí en error [XIII].

Només a la bondat no se li han concedit límits. Mentre que l'excés pot transformar una virtut en el seu contrari («El desig de poder excessiu va fer caure els àngels i el desig de coneixement excessiu va fer caure l'home»), en l'exercici de la «caritat no hi ha possible excés» (XIII). I això s'esdevé perquè «la inclinació a la bonesa està profundament gravada en la naturalesa de l'home» (XIII). Fins a tal punt que, «si no brolla envers els homes», podria acabar per aplicar-se «a d'altres criatures vivents»: n'hi ha prou de pensar en els «turcs, poble cruel, i tanmateix benivolent envers els animals i que fa almoïna a cans i ocells» (XIII).

Per a Bacon, és necessari sobretot cercar «el bé d'altri» sense, però, «asservir-[se] al seu posat o fantasia» (XIII). Malauradament, hi ha també éssers humans als quals «en llur natura no afecta pas el bé dels altres», fins i tot homes, aplicats «a l'enveja i al greuge», que «en les calamitats d'altri [...] són, com si diguessin, en llur pròpia estació»:

Aquestes disposicions són veritables esguerros de la naturalesa humana; i tanmateix són la millor fusta per a obrar-hi grans polítics, semblants a peces de fusta colzada, bones per a les naus, que cal que siguin batudes, però no pas per a bastir-hi cases que hagin de romandre fermes [XIII].

Entre «les parts i els senyals de la bonesa», en particular, el filòsof destaca sobretot el de l'hospitalitat. Acollir els estrangers és un dels trets constitutius de l'ésser humà obert i solidari: «Un home generós i cortès amb els estrangers mostra d'ésser ciutadà del món, i que el seu cor no és pas illa escindida d'altres terres, sinó continent que se'ls aplega» (XIII).

Bacon reformula aquí la imatge insular de Donne: la humanitat és un «continent» unit i, per tant, l'individu no es pot considerar una illa separada d'un «tot» únic («El seu cor no és pas illa escindida d'altres terres»). Ésser «ciutadà del món» significa ser capaç de superar el restringit perímetre dels propis interessos egoistes per tal d'abraçar l'universal, per tal de sentir-se part d'una immensa comunitat constituïda pels propis semblants. És per això que ocupar-se dels altres és sempre una oportunitat per fer-se millors:

Si és compassiu envers les afliccions d'altri, mostra que el seu cor és com aquell arbre noble, ferit ell mateix en donar el seu bàlsam; si fàcilment bandeja i perdona les ofenses, ensenya que està per damunt de les injúries i que, doncs, és debades disparar-li. Si és agraït als petits beneficis, revela de sospesar l'esperit dels homes i no pas llurs baixos interessos [XIII].

En aquest sentit la bondat no pot conèixer límits. Al contrari, l'exemple del «noble arbre del bàlsam» ens fa entendre que l'altruisme pot arribar fins al sacrifici extrem d'un mateix («Si és compassiu envers les afliccions d'altri, mostra que el seu cor és com aquell arbre noble, ferit ell mateix en donar el seu bàlsam»). Bacon fa aquí referència a la planta que es dóna enterament i que accepta ser incidida per oferir als altres la seva saba vital. Una immolació que pot evocar també, d'una manera simbòlica, el martiri de Crist per la humanitat.

XXXVI.

38

VULNERE VUL-
NERA SANO.

*Dic age cum proprio tua vulnere vulnera sanem,
Stipite cur hominum durior hostis homo es?*

El filòsof reprèn, reelaborant-lo, el mite de l'arbre del bàlsam, atestat ja a les fonts clàssiques (penso en *Història de les plantes* de Teofrast o en la *Història natural* de Plini) i associat, més endavant, a interpretacions religioses i morals del Renaixement. Em sembla evident que la imatge evocada en els *Assaigs* coincideix de manera indiscutible amb un emblema que figura a *Symbolorum et emblematum ex re herbaria centuria una*, el cèlebre recull de Joachim Camerarius (1534-1598) publicat el 1590. La *pictura xxxvi* de la centúria I representa un home, vestit a l'estil àrab, que fa una incisió en l'arbre per fer rajar les gotes de bàlsam en un petit vas que porta a la mà esquerra: al damunt destaca el lema «*Vulnere vulnera sano*» ('Amb la ferida guareixo les ferides'), mentre que a baix figura el díptic «*Dic age cum proprio tua vulnere vulnera sanem, | Stipite cur hominum durior hostis homo es?*» ('Digues-me: ja que amb la meva ferida sano les teves ferides, | ¿per què tu, que ets un home, ets per als homes un enemic més dur que un arbre?'). El tema del poder terapèutic del bàlsam i de la seva generositat (de fet, guareix les ferides de la humanitat amb la ferida que li és infligida) apareix ja inscrit en els tres elements (figura, lema i díptic) en els quals m'he aturat.

Però, com s'esdevé sovint, és el comentari el que aclareix les fonts de l'emblema i n'exposa el valor moral. Camerarius, en efecte, remet de seguida al diàleg *De balsamo* (Venècia, 1591) de Prospero Alpino (1553-1616), metge de Vicenza que va viure uns anys a Egipte en el seguici del cònsol venecià Giorgio Emo amb el precís propòsit d'estudiar les plantes:

El metge excel·lentíssim i doctíssim Prospero Alpino, que durant vuit anys ha exercit amb èxit la medicina a Egipte i que ara amb gran prestigi exerceix la mateixa art a Venècia, per primera vega-

EXCELLENTISS. ac peritissimus Medicus D. Prosper Alpinus, qui octo annis in Aegypto Medicinam feliciter exercuit, & nunc magna cum laude Venetiis artem eandem facit at, veram Balsami descriptionem & locum natalem in suo praeclaro libro de plantis Aegypti, & peculiari dialogo de Balsamo edito, unà cum ejus icone, primus ut puto hisce temporibus nobis cum magna utilitate exhibuit, manifesteque ostendit, hunc fruticem in Arabia felici proprie nunc etiam nasci, ac inde in Aegyptum ac Iudaeam semper translatum esse, ac ita qui velint, legitimum nancisci & habere a quo precio posse. Ex hoc frutice liquor iste nobiliss. (cujus portunculam quoque ad nos mittere dignatus est) vulnerato vel scarificato cortice in estate destillat, & hodie etiam in Aegypto illius magnus usus est ad omnia vulnera ac ulcera difficilia ac sordida, aliosque plures ejusmodi affectus. Docemur autem hoc Emblemate de mutua inter homines prestanda benevolentia ac prompta opera, etiamsi interdum aliquid propterea laborum & molestiarum sit suscipiendum. Nihil enim (ut Cicero lib. I. de Natura Deorum tradit) bonitate ac beneficentia est melius aut praestantius. Quod quidem S. Paulus multo efficacius ac verius in Epistola ad Coloss. cap III. monet, ἐνδύσασθε ἐν ἀγάθῃ οἰκτιρῶν, χρηστότητι, ταπεινοφροσύνην, μακροθυμίαν, πραΰτητα, id est, induite viscera commiserationis, benignitatem, animi humilitatem, lenitatem, clementiam. Et multo ante per prophetam Zachariam mandavit Deus: ἔλεος καὶ οἰκτιρῶν ποιῆσαι ἐκαστος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ, καὶ τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ.

da en els nostres temps, pel que jo sé, i amb gran utilitat, en el seu famós llibre sobre les plantes d'Egipte i en el diàleg que ha publicat i que està específicament dedicat al bàlsam, n'ha mostrat la veritable descripció i el lloc en el qual neix a la vegada que la imatge, la qual mostra clarament que aquest arbust que encara neix a la felïç Aràbia d'aquí ha passat a Egipte i a Judea, i així aquells que ho desitgen poden adquirir-lo autèntic i a bon preu [p. 37r].

L'autor, seguint la seva font, s'atura en la tècnica de recollida del bàlsam (fer incisions a l'escorça) i en els seus efectes terapèutics (guarir nafres i ferides de tota mena):

Si es fan incisions i es grata l'escorça d'aquest arbust, durant l'estiu destil·la aquest licor nobilíssim (del qual també ha volgut enviar-me una petita mostra); i avui se'n fa un gran ús també a Egipte per guarir totes les ferides i nafres difícils i pútrides i altres afeccions d'aquest gènere [*ibid.*].

És en les línies finals, però, que el símbol del bàlsam es relaciona directament amb el concepte de «benevolència recíproca» entre els éssers humans: «Aquest emblema ens instrueix sobre la benevolència recíproca entre els homes, el socors que cal prestar amb sol·licitud, encara que de vegades per a això calgui assumir fatigues i molèsties» (*ibid.*). No hi ha cosa millor i més avantatjosa que la bondat i que fer el bé, com declaren també Ciceró i sant Pau, tots dos evocats a la conclusió.

El lligam entre aquest arbre i la «recíproca benevolència»—sobre el qual han insistit, amb raó, Beatriz Antón i Rosa María Espinosa en un assaig detallat dedicat a la fortuna del tema en alguns textos renaixentistes i en el mateix Camerarius—sembla estar també consolidat en algunes obres de medicina, com confirma una reflexió del metge espanyol Andrés Laguna (1499-1559) en el seu tractat

Dioscórides (Anvers, 1555), el capítol XVIII del qual es titula «Del balsamo». Aquí, en el marc d'una crítica a la comunitat jueva, se subratlla la generositat de la planta i el seu valor simbòlic per a la salvació del gènere humà («[*El Balsamo*] *ciertamente la mas generosa planta, que nacio, ni nacera jamas, para la salud y conseruacion del linage humano*», p. 25-27).

Ara, l'intent filantròpic de Bacon sembla ser encara més clar. D'altra banda, la importància de l'amor per la «comunitat» i de la solidaritat humana és subratllada també en dos assaigs més. En les reflexions dedicades a la família i al celibat («Del matrimoni i la solteria», VIII), la dona i els fills són vistos com a «impediment a grans empreses», mentre que «les millors obres i de més gran mèrit per al públic vingueren d'homes fadrins o bé sense fills, els quals amb llur afecte i llurs mitjans es casaren amb el públic i li lliuraren dot». Cal alliberar-se de l'egoisme propi perquè «Quin pobre centre de les accions de l'home: ell mateix!» («De la traça en bé d'un mateix», XXIII).

El filòsof anglès, en definitiva, usa la metàfora «geogràfica» de la insularitat i les seves implicacions filantròpiques en una excepció lligada al cosmopolitisme i a la recíproca benevolència. Tot allò que un fa pels altres ho fa també per ell mateix. Per això, concentrar-se només en el propi «jo» o sentir-se ciutadà d'«una illa» és ben poca cosa i pura misèria. Pensar-se «ciutadà del món», en canvi, dilata més enllà de tota mesura els nostres confins: transforma la humanitat sencera en una comunitat única i el nostre planeta en una pàtria immensa.